

СЪВРЕМЕННИ МЕТАМОРФОЗИ НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА В ДЕТСКАТА ГРУПА

Веселина Иванова, Виолета Кърцелянска-Станчева

Тракийски университет – Стара Загора

Резюме. Статията представя изследване, провокирано от съвременните проблеми на социума и отражението им върху социалното поведение на личността в условията на групова дейност и върху социализацията на деца от предучилищна възраст.

Keywords: social status; dynamics of the relations; solidarity; group social profile

Въведение

Проблемът за взаимоотношенията в детската група се разглежда в контекста на социализацията на детето в предучилищна възраст като стратегическа задача на предучилищното образование. Социализацията на личността е през целия живот, но основите на успешната ѝ реализация са заложили в детството. Предучилищна възраст е период на първична социализация на децата, в който те установяват връзки с обкръжаващия ги свят от хора, природа, предметна среда. Това е време, когато става приобщаване към културата, към общочовешките ценности. Поставянето на въпроса за социалното развитие на детето не е случаен, той е следствие от характеристиките на съвременния социум. Често търпи редица модификации и промени, които се отразяват неблагоприятно върху формирането на подрастващата личност.

Съвременните деца са под влиянието на глобалните процеси, на ИТ обществото, които ги правят демотивирани към живото общуване с връстниците. Липсват живите игри с тях, самостоятелността при установяването на контакти, т.е. отсъстват естествени фактори за социализация на децата, растящи в затворена, „парникова“ среда под непрекъснатия надзор на родители, баби, гувернантки и пр.

Социалното развитие на личността е ефективно, когато тя проявява собствена инициатива към установяване на взаимодействие и взаимоотношения със себеподобните. Най-ярко изразената форма на взаимоотношенията между децата е *съвместната игрова дейност*. Неслучайно представителите на теорията за дейностното опосредстване поставят въпроса за това, че социално-

психологическите особености на малките групи не могат да бъдат разбрани без анализа на съвместната групова дейност, чиято иманентна характеристика е общуването между субектите.

Промените в общественото развитие насочват към изследване взаимоотношенията в детската група и социалния ѝ профил в условията на детското заведение. От успешната социализация в предучилищна възраст зависи по-нататъшното развитие на индивида, разкриването на неговите способности и превръщането му в личност.

Теоретични аспекти на проблема за социализацията и особеностите на детските взаимоотношения в предучилищна възраст

В разработките на редица учени се разглеждат проблемите на ранната социализация – М. М. Бабаев, И. С. Кон, М. С. Кружер, Б. Д. Паригин, Н. Смелзер и Л.С. Виготски и др. С основание акцентът се поставя върху процеса на придобиване, усвояване от индивида на социума с присъщите му норми, принципи, нагласи и ценности. Подчертава се, че те са необходими за автономното функциониране на субекта в обществото. Разглеждането на детството като особена психосоциална категория, чийто значим предмет са отношенията, които се опосредстват от съвместната дейност на детето с обкръжаващия го свят, дава основание да се търси отговор на въпросите – какви са тези отношения, кой и какъв ще е човекът, хората до субекта дете, защото те са детерминантите при взаимоотношенията му със света.

Предучилищното детство е период на активно овладяване на механизмите на социализацията, усвояване на нормите на социалното поведение.

През предучилищна възраст протича изграждането на детето като личност, осъществява се нейната обществена насоченост, формират се навици за социално поведение. В това се изразяват важността и значението на детската градина като организационна и обществена форма за възпитание и развитие на детето. Социализацията в детското заведение се обяснява и с появата на личностната форма на поведение. Детето се самоопознава посредством общуването с другите, като изгражда по-обективна представа за себе си, формира по-точна и ясна самопреценка, включвайки се в система от нови връзки и взаимоотношения. Възможността за смяна на социалната роля, на социалната позиция рефлектира не само върху формирането на аз-образа у детето, но и върху отношението му към другите (Valkanova, 2006).

В социално-психологически план „социализацията“ е процес на овладяване и използване от индивида на социалния опит, необходим за въграждането му в социалната група според психологическия ѝ потенциал. Според З. Фройд определящ за социализацията е азът и отношението му към външния свят. Последователят му А. Адлер разбира социализацията като преодоляване на чувството за непълноценност и самоутвърждаване в средата на другите.

Схващането на Ж. Пиаже е, че постоянният обмен на мисли с другите хора ни позволява да се децентрализираме и да се обезпечи възможността вътрешно да се координират отношенията, произтичащи от различни гледни точки. К. Роджърс тълкува връзката личност – общество, т.е. процесите на социализация, като „оценъчно взаимодействие“ с другите (Stoykova, 2007).

Научно доказано е, че на равнище детска група социализиращите позитиви засягат такива измерения като социално пространство в детската група, които са определящи за процесите на социализация на децата. По същество, детската група е първото детско съобщество и тази му характеристика поставя изискване за осигуряване на оптимална за развитието на детето социална среда. Разширяват се възможностите за взаимодействие и общуване на детето на различни нива: дете – възрастен; дете – дете. Посочените социални интеракции в групата ускоряват процеса на социално учене. Социалното разнообразие, като структура, като социално взаимоотношение и социални модели, предопределя и многообразието на социалните емоции. На базата на комуникативните способности възниква „ние чувството“, което заздравява социалните връзки между децата. Контактната плътност на групата нараства, което означава, че децата приемат нормите на съвместния живот. Еволюцията на правилото преминава от период на „егоцентризъм“ към период на „коопериране“ и се ускорява.

Налице е разширено социално пространство, което е условие за създаването на приятелска среда, за формирането на умения у детето да живее в група. Обогаденият спектър на социални отношения в детската група ускорява процесите на социализация на детето (Valkanova, 2006).

Това предполага в предучилищна възраст да се проследят моделите на спонтанни социални взаимодействия и взаимоотношения в малка група, породени на основата на симпатии, антипатии или безразличие. Изучават се рефлексията, поведението на отделния индивид и състоянието на детската група, като цяло. В много случаи посредством тези изследвания директно се разкрива и ролята на играта за проява у детето на различни особености на характера и поведение.

Възрастовата група, като социална единица, не се свежда до елементите, от които е съставена. Съществува взаимна обусловеност и взаимна зависимост между свойствата, особеностите и поведението на членовете ѝ. Тази взаимна връзка води до вътрешно обединяване, относително отделяне на едни или други личности в своеобразни подгрупи, които започват да заемат, като цяло, определена позиция и роля в колектива. Подобно *усложняване на социалната структура* на възрастовата група е свързано още и с натрупването на все по-многочислени и сложни критерии, въз основа на които възникват взаимните отношения между децата. Посочените тенденции в развитието на социалната група водят до промени в дейността на колектива, като цяло, в неговия вътрешен живот и линия на развитие. Социалното развитие и разгръщането на ак-

тивни, автентични взаимоотношения се реализират при водещата за възрастта дейност – играта. Стимулирането им се обосновава на:

- игрова роля или игрово правило, чието изпълнение протича в малката игрова група и изисква съгласуваност на игровите действия, т.е. детето се учи да взаимодейства;

- активността на игровото взаимодействие е условие за постигането на игровата цел (изпълнение на ролята или правилото). Така че самата игрова ситуация съществува субективно за детето, като го поставя в активна позиция. Удовлетвореността от проявената активност го подтиква към пренасянето ѝ и извън играта;

- оценъчната игрова ситуация стимулира оценъчния подход на детето към съиграчите му, които то оценява, използвайки съответни критерии. Тези гледни точки за оценка се създават, променят, обогатяват и преосмислят в процеса на игровите контакти между децата (Petrova, 2006).

Честотата на игровите контакти е в зависимост от: често променящия се игров замисъл и игрово съдържание; преразпределението на игровите роли и смяната на позициите на детето в игровата ситуация; динамиката в отношението на детето към действията, поведението и ролевото изпълнение на съиграчите; богатството на реалния план на играта; взаимодействието между игровите и реалните социални роли на играещите деца (Stoyanova, 2001).

Обменът на мнения, който се извършва непринудено въз основа на игровите връзки и отношения, води до създаването на игровите норми. Тяхното осъзнаване и спазване от страна на детето подобрява социалния климат между играещите деца.

Взаимоотношенията между децата в групата чрез общуването в играта обикновено се проявяват на различно равнище. Има деца, които трудно влизат в действителен контакт с останалите и поради бедните си връзки не осъзнават груповите изисквания. Те остават безразлични към тях. Други деца с успех съгласуват действията си, но не проявяват оценъчно отношение; съобразяват се с груповите норми, но малко допринасят за тяхното създаване. Част от децата обаче добре съгласуват действията си и проявяват активност, имат оценъчно отношение. Те са факторите, от които зависи общото мнение в групата. Тези деца са или доброжелателни, или агресивни.

Между посочените равнища, които са условно диференцирани, има редица индивидуални отклонения и своеобразия. Същественото в случая е ориентацията на детския учител, за да насочва връзките между децата с оглед на положителното влияние на едни деца върху други. Често, когато децата се комбинират в малки групи, се наблюдават случаи на високомерие и грубост от страна на „активните“ по посока на „пасивните“, които се чувстват потиснати и реагират, на пръв поглед, с необяснима агресивност. Или онези, които нямат оценъчно отношение, не зачитат мнението на околните и пораждат озлобление към тях. Не по-малко подвеждащи са суката и равнодушието в

малките игрови групи. Подобни случаи, които нарушават стила на кооперативност, доброжелателство и привързаност, често са само ситуативно обусловени (Vitanova & Yakova, 1991).

Съчетаването на познавателното, игровото, практическото и неформалното взаимодействие с връстниците и възрастните обогатява преживяванията, поражда любознателност, съпричастност към социалното обкръжение, стимулира приобщаването към модели на поведение, базирано на установените норми, развива уменията за речева комуникация, подпомага самоидентификацията.

Методика и методология на изследването

Разкритите в теоретичната постановка психолого-педагогически аспекти на проблема за социализацията и особеностите на детските взаимоотношения, които играта предопределя, обособяват изследователската концепция.

Предметът на изследване са детските взаимоотношения в игровата дейност в условията на детското заведение.

Целта е да се проучи социалният профил на групата, като следствие от детските взаимоотношения, и да се очертаят проекции за изграждане на педагогическа технология.

Задачите на изследването са:

1. Проучване особеностите на взаимоотношенията между децата в игровата им дейност.
2. Изследване социалния статус като следствие от „ранга“ на всяко дете.
3. Очертаване на груповата сплотеност, корелираща с равнището на детските взаимоотношения.

Изследването е проведено от студенти дипломанти в селища с различна демографска характеристика (голям град – 4 групи, малък град – 4 групи, село – 2 групи) с 295 (6 – 7-годишни) деца от 10 подготвителни групи в детски градини. Детските групи и градини са на случаен избор.

В хода на изследването се използват диагностичните методи наблюдение, беседа, социометричен метод – Дж. Морено, математико-статистически методи.

За отчитане степента на развитие на взаимоотношенията между децата и за обективна оценка на резултатите се използват критерии и показатели.

Критерии и показатели за оценяване на резултатите от изследването

1. Социален статус

- 1.1. лидери
- 1.2. предпочитани
- 1.3. пренебрегнати
- 1.4. отхвърлени
- 1.5. мотиви на предпочитанията

2. Групова сплотеност и динамика

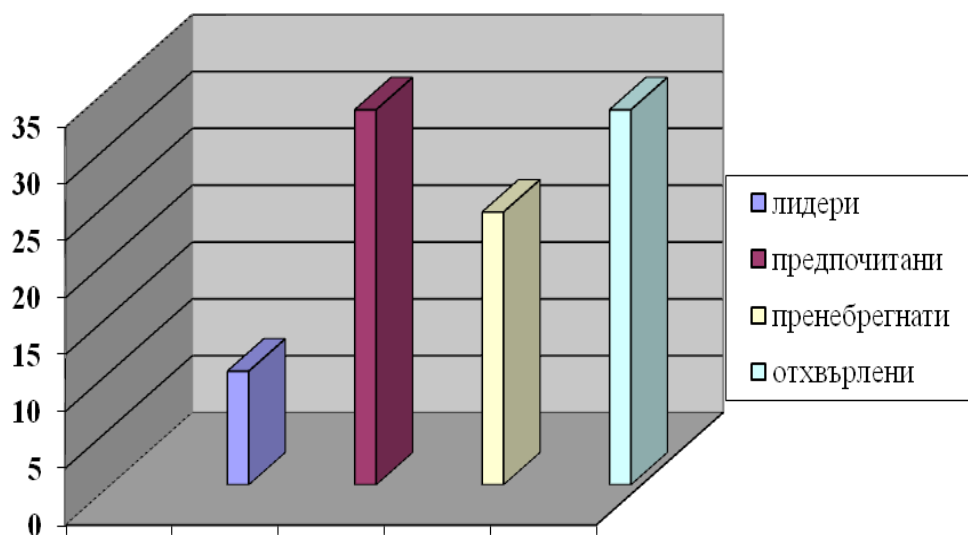
- 2.1. съгласуваност в действията
- 2.2. активност във взаимодействията
- 2.3. приемане на груповите норми
- 2.4. несъобразяване с груповите норми

Анализ на резултатите от изследването

1. Анализ на социалния статус

Индексът на социалния статус на детето в групата е маргиналното значение на получения бал от сумата на получените избори.

От анализа на резултатите при измерването на социалния статус по метода „Вербален избор“ се обособиха 4 групи деца: *лидери*, *предпочитани*, *пренебрегнати* и *отхвърлени*. Дяловото разпределение в проценти относно различните категории деца според статуса в групата е графично представено на фиг. 1.

Фигура 1. Характеристика на социалния статус в групата

Лидерите са 10%, със $St = 0,8$; предпочитаните – 33%, с приблизителен $St = 0,6$; пренебрегнатите са 24% с приблизителен $St = 0,33$ и отхвърлените – 33%, което е признак, че при тях $St = 0$. Данните са усреднени за всички изследвани лица.

Демографските характеристики показват, че картината е по-различна в групите от *селата*. При тях не се забелязва такова разслоение. Персантилният анализ показва, че групата на отхвърлените е значително по-малка (до 10 – 15%) $St = 0$; предпочитаните и пренебрегнатите са равностойни като количество избори (35 – 40%) и St от 0,33 до 0,6.

Отношенията между децата в групата се определят от мотива на избора на желания партньор, който се фиксира от отговора на въпроса „Защо предпочиташ да играеш с това/тези деца?“. Резултатите от социологическото изследване показват, че мотивите могат да се групират като: *личностни*, *делови* и *оценъчни*. Обобщеният резултат посочва, че доминират личностните

(40% от изследваните) и оценъчните (45%) мотиви, а деловите (15%). Последните са посочени приоритетно от деца, попадащи в групата на лидерите. Оценъчните мотиви са по отношение на симпатии, притежание на нравствени качества. При личностните мотиви се прави глобална оценка от типа – „Приятелите сме!“, „Роднини сме“ и пр. Оценъчните мотиви включват нравствени качества, които притежава избраният (добър, честен в играта, ...), оценка на поведението и пр.

Липсват мотиви, носещи социален характер, които да обвързват детето с груповите цели и нагласи в игровата дейност.

Анализът на резултатите по разглеждания критерий води до изводите, че:

- нивото на социална подкрепа е на ниско равнище. Съотношението между взаимните и невзаимните избори са рядкост;

- липсва осъзнатост на собствения социален статус при децата от групата на отхвърлените.

2. Анализ на груповата сплотеност и динамика

За установяване на груповата сплотеност и динамика се провеждат поредица от наблюдения, моментни срезове по време на игрова дейност. Получената „картина“ от резултатите е в корелационна зависимост с данните от определянето на социалния статус.

Характеристиката на взаимоотношенията в групата се определя от наблюдението на ролевите комуникации и вербалните такива. Въз основа на данните от индивидуалните прояви на децата се изчислява коефициентът (К) на вербално комуникиране и се обобщава груповата сплотеност и динамика.

Данните показват, че макар и в подготвителна група, децата играят в диади, триади и към края на учебната година в по-големи игрови обединения (4 – 5 деца). Децата от групата на *отхвърлените* играят индивидуално – от типа „един до друг“.

Анализът на данните показва, че при обособените подгрупи от играещи има съгласуваност на действията, но липсва устойчивост на игровите обединения, т.е. съществуват за кратък период от време (10 – 15 минути). Разпадането им най-често се провокира от нарушаването на груповите норми поради липса на игрови навици и стремеж за налагане на собствената позиция в игровото обединение. Членовете им търсят взаимодействия с други групи, които са с константен характер, с положителни взаимоотношения и доброжелателство. Подгрупите, които са с устойчивост в играенето и постоянност в състава, са не повече от три за всяка подготвителна група от изследваните и това са тези с по 4 – 5 – 6 деца, които са формирани от *лидерите* и включват предимно *предпочитаните* деца.

Вербалната комуникация се характеризира предимно със словесно изразяване на емоционално отношение (положително или отрицателно), демонстриране на собствено мнение, словесни оценки към съиграчите.

Вербалната комуникация със социална насоченост, т.е. договаряне, планиране на взаимодействията, отстояване на позицията в групата, се наблюдава в по-големите и устойчиви игрови обединения.

Посочените особености на вербалната комуникация на групите се отразява и на количествената характеристика. Коефициентът е в границите на 0,3 до 0,7, като по-голям е при децата от селските детски градини.

Данните от наблюдението водят до извода, че умението на децата за общуване, респективно нивото на взаимоотношенията, е на ниско равнище, което се отразява на груповата сплотеност, а от там – и на социалния профил на групата/те.

Резултатите от направените изследвания потвърждават кризата в детската игра, която се посочва от редица педагози¹⁾ (Veleva, 2009; Gyurova, 2001).

Поражда се необходимост от преразглеждане на теорията и практиката на игровата дейност, за да не се препятства социализацията на децата.

Динамизирането на взаимоотношенията между децата в групата, като характеристика на социалната активност, е свързано с очертаване на технологични проекции, създаващи предпоставки за съвместна дейност и субектна инициативност на децата. По друг начин казано, трябва да се очертае мястото на сюжетната игра (на играта изобщо) в педагогическата практика и да се намерят иновативни решения за включването ѝ в педагогиките на обучение по различните образователни направления.

Следователно трябва да се отговори на въпроса „Как да се впише играта като иманентна характеристика на педагогическото взаимодействие във всичките му форми?“. Нужна е нова педагогическа технология на играта, която не е обект на настоящия материал, но направените проекции биха могли да са отправна точка за нея.

Заклучение

Социалната активност на детето, видяна в контекста на междуличностните взаимоотношения, не е еднозначно (само външно) детерминирана. Тя зависи от вътрешната динамика, структурата и функциите на аза. Вследствие от съвместното съгласуване и взаимодействия се ражда индивидуалното аз. Отразявайки и интериоризирайки социалните отношения в играта, детето овладява определени норми, социални и морални правила, изгражда определена реалистична представа за себе си. Съществено място в играенето има общуването със себеподобните и ориентация в груповите изисквания, т.е. в социума и самореализацията в него.

Анализът на данните от емпиричното изследване показва проблеми, произтичащи от метаморфозите при *играенето* на съвременните деца, отразяващи се върху социалното им развитие и предстоящата им социална роля на ученици. Проблемите са детерминирани от съвременните промени в обществото и обществените отношения, носещи промени в претворява-

нето на света около децата, т.е. мястото и развитието на детската игра в актуалния свят.

У децата нивото на социалната подкрепа е занижено, почти 1/3 от групите са с подчертана егоцентрична установка.

Играта, като съвместна дейност, не се разгръща, т.е. променен е начинът на играене у съвременните деца и социалните контакти и взаимодействия имат сериозен дефицит. Посочените факти са предпоставка за непълноценна социализация и трудно адаптиране към новата социална ситуация и социална роля, т.е. това, което училището, като социална среда, носи.

Проблемът се задълбочава и от това, че има редица предизвикателства пред педагогиката на играта като следствие от промените в поколенията и нововъведенията, т.е. промените в учебната документация за предучилищното образование.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Миленски, Ив. Настоящото и бъдещето на детската игра.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Gyurova, V. (2001). *Igrata v zivota na decata prez XXI vek. Preduchilishtno vazpitanie*, 1, 26 [Гюрова, В. (2001). Играта в живота на децата през XXI век. *Предучилищно възпитание*, 1, 26].
- Petrova, E. (1986). *Integrativni funkcii na igrata v pedagogicheskiya process*. Sofia: Narodna prosveta [Петрова, Е. (1986). *Интегративни функции на играта в педагогическия процес*. София: Народна просвета].
- Stoykova, Z. (2007). *Vazrastovo psihologicheskoto konsultirane*. Stara Zagora: Trakiiski universitet. [Стойкова, Ж. (2007). *Възрастово психологическо консултиране*. Стара Загора: Тракийски университет].
- Stoyanova, D. (2001). *Harakteristika na obshtuvaneto mezhdu decata. Preduchilishtno vazpitanie*, 2, 11 – 15 [Стойанова, Д. (2001). Характеристика на общуването между децата. *Предучилищно възпитание*, 2, 11 – 15].
- Valkanova, V. (2006). *Socializatsia na decata v tehnologichna sreda*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski [Вълканова, В. (2006). *Социализация на децата в технологична среда*. София: Св. Климент Охридски].
- Veleva, A. (2009). *Savremenni predizvikelstva pred pedagogikata na igrata. Nauchni trudove na Rusenskiya universitet*, 48 (6,2), 65 – 69 [Велева, А. (2009). Съвременни предизвикателства пред педагогиката на играта. *Научни трудове на Русенския университет*, 48 (6,2), 65 – 69].

Vitanova, N. & Yakova, M. (1991). *Igrata na decata ot preduchilishtna vazrast*. Sofia: Prosveta [Витанова, Н. & Якова, М. (1991). *Играта на децата от предучилищна възраст*. София: Просвета].

MODERN METAMORPHOSES OF THE RELATIONSHIPS IN THE CHILDREN'S GROUP

Abstract. The study presents an investigation provoked by the contemporary problems of the society and their reflection on the social behavior of the person in the conditions of the group activity and on the pre-school children's socialization.

✉ **Dr. Veselina Ivanova, Assoc. Prof.**
Dr. Violeta Kartselyanska-Stancheva, Assoc. Prof.

Faculty of Education
Trakia University
Stara Zagora, Bulgaria
E-mail: v_g_chipeva@abv.bg
E-mail: kartseliancka@abv.bg